

І.А. Скоморовська
КНИГА І ЧИТАННЯ –
СКЛАДОВІ ДУХОВНОГО
РОЗВИТКУ УЧНІВ
У СПАДЩИНІ В.О.
СУХОМЛИНСЬКОГО

Запорукою розвитку нашого суспільства та нації є виховання творчої, гармонійної та духовно багатой особистості, здатної до пошуку нових технологій, до креативного втілення загальноприйнятих постулатів, до розвитку усіх сфер життя суспільства. Незмінним засобом інтелектуального та морального зростання людини є книги, які вже протягом багатьох століть залишаються не лише могутнім джерелом знань, а й тією рушійною силою, яка розбуджує її думку, почуття, свідомість.

На сьогоднішній день проблемам книги та бібліотеки приділено чимало уваги. З метою популяризації книги та посилення її ролі в навчанні та вихованні дітей і молоді в Україні щорічно проводяться Всеукраїнський огляд бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів та Всеукраїнська акція «Живи, книго!» [3: 2]. Результати проведення цих заходів показали, що в школах країни діють клуби «Книголюбів», «Книжкові лікарні», організовуються куточки читачів, тематичні виставки книжок. Учнівський бібліотечний актив допомагає бібліотекареві у проведенні пропаганди бережливого та шанобливого ставлення однілітків до книги, в організації бібліотечних уроків, свят та інших масових заходів [2: 63].

Проте в умовах комп'ютеризації та технічного прогресу інтерес дітей та юнацтва до читання книжок дещо послабився, у результаті чого спільні зусилля школи і бібліотеки не завжди досягають поставлених освітньо-виховних цілей. Саме тому вимогою сьогодення є використання досвіду видатного педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського, який книгам та читанню надавав могутнього освітньо-виховного значення і зазначав, що «читання – це самостійне плавання в морі знань, і наше завдання полягає в тому, щоби кожен вихованець зазнав щастя цього плавання, відчув себе сміливцем, який став віч-на-віч із безмежним морем людської мудрості» [4: 431].

Погляди науковця на роль книги і читання як провідних чинників гармонійної особистості знайшли своє відображення у наукових доробках таких учених, як А. Доманський, В.Князюк, М.Мухін, І.Наливайко, В.Риндак, Г.Ткаченко, Г.Туюкіна.

Метою публікації є здійснення аналізу педагогічних поглядів В. О.Сухомлинського на книгу і читання як на джерела духовного розвитку учнів.

Вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського свідчить, що вчений приділяв увагу питанням книги, бібліотеки і читання, оскільки, на його думку, саме читання книжок сприяє розумовому розвиткові дітей, а отже і покращує результативність навчання. Звертаючись до вчителів, він наголошував на потужному освітньому потенціалі друкованого слова, у зв'язку з цим він зазначав: «якщо ми хочемо полегшити розумову працю учня, давайте

відкриємо перед ним дорогу до полиць шкільної бібліотеки, доб'ємося, щоб книжки зі сплячих велетнів перетворились на живих друзів юнацтва» [5: 332].

Отже, спонукання дітей до читання творів розширює їх кругозір, породжує в них прагнення до розумової праці та пізнання. Тому залучення учнів до читання народний учитель розпочинав ознайомленням з бібліотекою, проведенням екскурсій та бесід. Згодом, для дітей проводилися бібліотечні уроки, які виступали важливим засобом формування у школярів любові до книжки.

Особлива увага повинна приділятися формуванню в учнів вже з першого класу потреби в читанні. Педагог зазначав, що багато цікавих для дітей творів не включені повністю в читанки, тому дуже важливо не обмежувати допитливість школярів лише рамками підручників, оскільки дитина вчиться не для того щоб вивчити та запам'ятати, що написано у підручнику, а для того щоби кожен раз читаючи щось нове, незвідане, переживати радість пізнання.

Найголовніше для вчителя, на думку В. Сухомлинського, це навчити дітей не лише навичок читання, а й уміння вдумливого та свідомого читання, тобто «читати так, щоб очі схоплювали, а свідомість фіксувала цілі речення, щоб учень міг відірвати погляд від книжки і закінчити фразу за допомогою зорової пам'яті» [5: 332]. Найбільш складний і важливий період у навчанні дітей правильного читання припадає на початкові класи, тому педагог застерігав: «те,

що прогаяно в початкових класах, ніколи не надолужиш» [5: 333].

Одне з провідних місць серед засобів залучення дітей початкових класів до читання В. Сухомлинський відводив казці, адже казка є тим духовним багатством, пізнаючи яке, дитина пізнає свій народ [7: 528]. Педагогом, спільно з дітьми, була організована «Кімната казки». Відповідне оформлення казкової кімнати, ілюстрації, ляльки, освітлення – все було спрямоване на те, щоб зацікавити дитину, розбудити в ній переживання, роздуми, прагнення до пізнання. Емоційна підготовка дитини до читання в значній мірі сприяла кращому прослуховуванню казки, загострювала її уважність та сприйняття. В результаті чого численне перечитування одних і тих самих творів, яке практикувалось у «Кімнаті казки», обумовлювалося внутрішніми потребами школярів, а не вимогою вчителя. З цього приводу педагог зазначав: «Скільки б разів не читалася одна й та ж книга – але обов'язково цікава для дітей – вона не набридає їм, тому що читання для кожної дитини – не вправи на повторення, а глибоке особисте переживання яскравих образів; кожна дитина закладає в слово своє індивідуальне сприйняття» [7: 168].

Читання, як стверджував В.Сухомлинський, найкраще розвиває фантазію, мислення дітей, проте заняття в «Кімнаті казки» не обмежувалися лише читанням. Школярі поступово вчилися самостійно складати казки, а згодом заснували шкільний ляльковий театр та драматичний гурток, тобто, саме робота над казкою дала поштовх розвитку дитячої творчості та

втілила дитячі фантазії у спільній роботі над інсценуванням казок.

Важливим стимулом для читання було створення дітьми власної домашньої бібліотеки. Протягом навчання в початкових класах діти формували досить гарні власні бібліотечки, кількість книжок яких сягала 200, а в окремих випадках і 500 примірників. В. Сухомлинський прагнув домогтися того, щоби діти щомісячно збагачували свої книгозбірні новими книжками і тривожним для нього сигналом було те, що протягом місяця бібліотечка школяра не поповнювалася.

У школі також була організована бібліотека для молодших школярів – «Бібліотечка дитинства», що включала 250 книжок, які вони перечитували під час навчання в початкових класах. При бібліотеці працювали кілька гуртків юних книголюбів, де діти читали цікаві книжки, реставрували їх. У бібліотечному гуртку вівся журнал обліку прочитаних книжок, в який по горизонталі записувалися прізвища школярів, а по вертикалі назви творів, які вони повинні прочитати. Коли книга прочитувалася, учень ставив відмітку про це у журналі [1: 23].

В.Сухомлинський, використовуючи індивідуальний підхід у навчанні й вихованні дітей, намагався виробити у дітей потребу у регулярному читанні. Тому учні молодших класів Павлівської школи брали книги для голосного читання кожен 2-ий тиждень. Вже у 2 класі в них з'являвся словничок – «словесна шкатулка», куди вони записували всі незрозумілі слова, а вже у третьому та четвертому класах у словничку з'являлися фрази, звороти, які

найбільше сподобалися дітям під час читання твору [7: 167].

Педагог досить скрупульозно ставився до підбору книжок для читання, оскільки читання – це віконце через яке діти пізнають світ і себе в цьому світі, тому дуже важливо, щоби думки, породжені читанням були світлими, а дії направлялися на духовне зростання особистості. Тому вчителі повинні слідкувати за тим, щоби в дитячі руки не потрапила погана книжка, щоби діти знайомилися лише з тими творами, які увійшли до золотого фонду національної та загальнолюдської культури [7: 169].

Для того, щоби читання приносило максимальну користь В.Сухомлинський стверджував необхідність створити в колективі атмосферу загального захоплення книжкою. Проведення зі школярами бесід та розповідей повинно спонукати їх як до отримання, так і до передачі знань своїм друзям. «Розповідаючи товаришам про те, що хвилює її, – зазначав науковець, – дитина утверджується у своїх прагненнях бути інтелектуально багатою, і чим більше вона передає своїх думок іншим, тим багатшою стає сама» [4: 433]. Завданням учителя на цьому етапі, є підтримання вогника допитливості, який запалила книга в душах маленьких читачів.

Особливе значення у цей період повинно відводитись організації ранків дитячої творчості. Учителі Павлівської школи систематично проводили свята творчості, на яких діти читали свої улюблені вірші, оповідання. Учні самостійно, відповідно до власних уподобань, обирали твір для виступу, деякі з них представляли аудиторії

коротенькі художні розповіді, написані власноруч. В.Сухомлинський підкреслював, що кожен школяр, обираючи саме те, що його схвилювало найбільше чи справило незабутнє враження, передавав у виступі свої емоції і переживання іншим слухачам. В результаті цього, діти, захоплюючись думкою, емоційним забарвленням слів свого товариша-доповідача, згодом самі намагалися випробувати власні сили у написанні творів [4: 433-434]. Отже, педагог уважав дитячу літературу невід'ємною запорукою гармонійного інтелектуального розвитку учня. Він вірив у те, що кожна дитина є талановитою і спонукав розвій цих талантів, активно залучаючи до творчої літературної діяльності всіх дітей без винятку. Захоплення дитини книгою повинно сформуватися вже в перші роки її перебування у школі, саме у цей час необхідно закладати «фундамент» інтелектуального розвитку дитини, оскільки згодом це буде зробити значно важче: «якщо з дитинства у школяра не виховано любові до книги, якщо читання не стало його духовною потребою на все життя, – в роки юності душа підлітка буде порожньою» [7: 173]. Усі складності виховання дітей підліткового віку вчений пояснював, у першу чергу, браком читання у дитинстві і стверджував, що у підлітка зникає все добре в тому випадку, якщо воно не створювалося.

На думку В.Сухомлинського, отроцтво – це період формування життєвих ідеалів, утвердження ідей та світосприйняття, тому важливо, щоб саме в цей час книга ввійшла в серце кожного підлітка як

інтелектуальна і естетична необхідність. Саме з цією метою у «Школі радості» заснували «Кімнату думки», в якій була організована «Золота бібліотека отроцтва», що комплектувалася найбільш видатними творами світової літератури.

У «Кімнаті думки» педагог скеровував читацькі інтереси юнаків та дівчат. Він прагнув, створити у свідомості підлітків картину найвищого щастя освіченої людини – це щастя спілкування з книгою, щастя інтелектуальної та естетичної насолоди. Велика увага відводилася розмовам та бесідам про життя видатних людей, оскільки, без ідеалу немає духовного формування особистості [7: 349]. Тому педагог працював над тим, щоб кожен учень знайшов для себе улюблену книгу, тобто таку, яку він читає і перечитує не для того, щоб на уроці дати відповідь на запитання вчителя, а яка хвилює уяву школяра, яка відкриває йому певні істини та ідеали. З цього приводу В. Сухомлинський зазначав, що «виховна ціль досягнута лише тоді, коли кожна дівчина та юнак знайшли книгу, що залишила глибокий слід у їх душах на все життя» [7: 359]. Отже, учитель повинен скеровувати свою роботу на те, щоби кожна дитина знайшла таку, книгу, яка б зачепила найніжніші струни її душі, яка б спонукала її до самоосвіти, примусила задуматися над усвідомленим вибором свого життєвого шляху.

Значну увагу педагог приділяв питанню самоосвіти учнів-підлітків, яке, на його думку, передбачає комплектування ними особистої бібліотеки та розумову працю вдома

[7: 355]. Розширення бібліотечки, сформованої в молодших класах, повинно стати одним з провідних завдань школярів у роки отрочтва. В. Сухомлинський указував, що найбільше освітнє і виховне завдання школи полягало в тому, щоб «юнаки і дівчата знаходили вище задоволення в читанні, щоби в роки отрочтва в кожного почала створюватися власна бібліотека, щоб ця бібліотека передавалася з покоління в покоління, була фамільною гордістю» [6: 253]. При цьому вчителям варто уважно ставитися до добору книжок для школярів. Учений стверджував, що в основу книжок, які читають підлітки та юнацтво, повинні бути покладені ідеї:

- утвердження найважливіших загальнолюдських цінностей;

- вірність Батьківщині – вища доблесть, в ім'я якої справжня людина долає будь-які труднощі;

- відображення національної та світової історії;

- висвітлення духовної та матеріальної культури, мистецтва [1: 23].

Отже, твори повинні добиратися таким чином, щоби різнобічно розвивати особистість школяра, формувати в нього активну громадянську позицію, вчити його цінувати досягнення вітчизняної, світової культури та науки.

Отже, вивчення й аналіз педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського підтверджує, що в Павиській школі в учнів вже з першого класу формувалася потреба у читанні, розвивалося прагнення до знань та звичка до розумової діяльності. Саме школа й бібліотека, шляхом проведення бібліотечних

уроків, бесід та ранків творчості, створювали для дітей атмосферу загального захоплення книгою, прищеплювали бережливе ставлення до неї – і таким чином виховували духовно багату та інтелектуально розвинену молодь.

Тож, досвід В.О.Сухомлинського є потужним джерелом знань, використання якого значною мірою, розширює можливості розв'язання проблеми читання і книги в житті сучасної молоді в умовах інформатизації суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

- Заліток Л.* Бібліотека – джерело духовної культури в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2007. – № 9. – С.22-24.

- Манжола Л.* «Живи, книго!» // Шкільна бібліотека. – 2005. – № 5. – С.63-64.

- Положення про Всеукраїнський огляд бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів // Освіта. – 2002. – № 48. – С. 2.

- Сухомлинський В.О.* Вчити вчитися //Вибрані твори: У 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.5. – С.426-436.

- Сухомлинський В.О.* І ліс, і кожне дерево // Вибрані твори: У 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 330-334.

- Сухомлинський В.О.* Народний учитель // Вибрані твори: У 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С.239-255.

- Сухомлинський В.О.* Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. – К.: Рад. школа, 1985. – 557 с.

Подано до редакції 19.06.08

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается проблема книги, чтения и библиотеки в научных исследованиях В.А. Сухомлинского. Проанализировано опыт педагога в развитии личности ребенка при помощи книги, а также определены особенности работы с учениками в деле приобщения их к чтению.

SUMMARY

The article deals with the problem of reading and libraries in V. Suhomlynsky's pedagogical heritage. Great attention is paid to the analysis of the pedagogue's experience in forming child's personality by means of books, and to peculiarities of work with school children in the process of accustoming them to reading.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Т.К.Завгородня.